

Із досьє «Землевпорядного вісника»

ЛАНОВИЙ
Володимир Тимофійович,

доктор економічних наук, професор, президент Центру ринкових реформ. Народився 1952 року в Києві, закінчив Київський інститут народного господарства, економіст промисловості. Стажувався в урядах Швеції, Франції, Гарвардському університеті (США). У 1992 році — віцепрем'єр-міністр України, міністр економіки України. Народний депутат України II, V, VI скликань. Академік Української академії оригінальних ідей, Української ракетно-космічної і Української технічної академії. Автор понад 200 наукових праць.

Україна володіє третиною світових чорноземів. Факт загально-відомий. Якщо зараз взяти 33 мільйони гектарів нашої землі за німецькими цінами — 100 тисяч євро за гектар, — отримаємо 33 мільярди євро. За експертними оцінками, в перспективі вітчизняні чорноземи коштуватимуть понад трильйон доларів. Ось така вона, ринково-земельна арифметика. Саме з цієї теми і починаємо бесіду з президентом Центру ринкових реформ Володимиром ЛАНОВИМ.

«Український селянин не має, окрім землі, інших форм капіталу для використання своєї праці»

— Володимире Тимофійовичу, найбільшим «неподілимим» ресурсом в Україні залишається земля. Якщо у попередніх каденціях у парламенті було доволі потужне лобі, що протистояло ринковим реформам у земельній сфері, то до новообраної Верховної Ради пройшла більшість, яка декларує європейський курс і реформи. Зокрема, йдеться й про формування ринку землі. На Ваш погляд, що треба робити у цьому напрямі?

— У сільському господарстві поширений такий же тип економічних відносин, як і в інших галузях — олігархічний, — неспішно починає Володимир Лановий. — Зокрема, вони тут мають форму великих земельних площ, які перебувають в управлінні, обробці, використанні певної особи (юридичної або фізичної). Масштаби таких володінь за площами є дуже вели-

кими (200 — 500 тис. га). Сталося так, що мільйони селян були відділені від комерційного використання своїх земельних ділянок. Тобто, від отримання прибутку від виробленої ними на власній землі продукції. Український селянин не має, окрім землі, інших форм капіталу для використання своєї праці. На відміну від європейських країн і, частково, Північної Америки, у нас держава підтримує не дрібного власника-землероба, якщо говорити сучасною мовою — фермера, а великі компанії, які змогли зосередити у своєму розпорядженні величезні площі землі. Ці латифундисти фактично переводять свої підприємства на монопродуктове функціонування, зводять усе до виробництва одного продукту. І, як правило, це сировинна продукція.

— А це добре, що Україна стає одним зі світових лідерів з експорту зерна?

— Безумовно, валюту треба заробляти. Інша справа, яким чином, яким продуктом, що ми витрачаємо і втрачаємо заради цієї валюти. В економіці усе повинно мати певну міру. Не можна гіпертрофувати щось одне: одну галузь, продукт. Агросектор може виробляти тисячі продуктів. Скажімо, тільки овочів, ягід може бути десятки видів, сирів — хоч сотні сортів. Тоді господарства будуть конкурентоздатними на різних ринках, вони зможуть вкладати капітал у більш ефективні напрями. Відтак, аграрний капітал стає більш стабільним. Головними завданнями сільського господарства для економіки країни є не валюта, яку заробляють аграрії. Важливим є багатоманітність, конкурентоспроможність, низька витратність внутрішнього виробництва. І повне забезпечення харчами міст України за низькими цінами.

— Але, з іншого боку, наслідком низьких цін на сільгосппродукцію, стане зменшення доходів аграріїв...

— Звичайно, я не всіх аспектів кругообігу аграрного виробництва торкнувся. На малих аграрних підприємствах — фермерських і присадибних — легше виростити високоякісну екологічно чисту продукцію. На величезних латифундіях такої якості не досягнути. Подивіться на Ізраїль, який має обмежені площі сільгоспугідь. Але їхня харчова продукція за рахунок високої якості, гарантії екологічної чистоти поширена на багатьох ринках Європи, у тому числі й України. Це яскравий приклад того, що так можна зробити через підтримку державою фермерів, які виробляють екологічно чисту продукцію. Саме тоді будуть найбільші валютні надходження, обсяги яких треба нарощувати не за рахунок збільшення площі і поголів'я, а шляхом підвищення якості, продуктивності, запровадження нових сучасних технологій.

«Нехай наші «просунуті» політики скажуть, які реформи потрібні в аграрному секторі»

— Так має бути в ідеалі. А як у наших реаліях фермерській «дрібноті» протистояти так званим латифундістам, які мають потужний матеріальний ресурс, вплив, і не лише на місцях, на владу?

— Зараз дуже в моді слово «реформи». Його вельми широко використовують. Тож нехай наші сьгоднішні «просунуті» політики, які багато говорять, у т.ч. на виборах, скажуть, які реформи потрібні в аграрному секторі. Нехай задумуються, яким чином життя на селі змінити на краще і підняти аграрний комплекс таким чином, щоб продуктивність була висока в усіх його сферах. Держава мусить проводити реформи. Звичайно, професійні об'єднання фермерів, асоціації повинні щось пропонувати. Але саме держава повинна обрати той напрям, зокрема, фінансового сприяння в сільському господарстві, кому і яким чином допомагати.

— А хіба сьогодні агросектор фінансово не підтримується державою?

— У наших умовах фінанси для села концентруються в державних субсидіях, які надаються тим чи іншим господарствам під різні показники: площу угідь, поголів'я. Це відбувається як доплата, погашення різниці в цінах окремих видів продукції. Наприклад, Держбюджетом передбачено на рік 10-12 млрд гривень таких субсидій. Гроші не такі вже й малі. Ці кошти для дотацій передаються через державні органи влади в область, далі в район. А район — вже певним господарствам. Звичайно, якісь області чи райони

краще (це я так іронізую — краще) розподіляти гроші між великими господарствами.

Отак відбувається концентрація грошей. Ті, хто має в оренді, в розпорядженні величезні земельні ділянки, до тих і йдуть гроші. Звичайно, там, де бюрократія розподіляє гроші, там не може не бути без корупції. Або потрібно, щоб така діяльність була абсолютно прозорою. Але в нас і в містах прозорості нема, а на периферії — селянам і слова не дадуть сказати, не те, що показати їм якісь документи.

Європейські країни ідуть шляхом підтримки саме малого, присадибного і фермерського господарства. Я був дуже вражений, коли прочитав у Конституції Польщі, що основою сільського господарства країни є навіть не фермерське, а присадибне господарство. І механізми доведення таких державних субсидій і дотацій — вони йдуть через банківський сектор. Для цього спеціально створюються банківські установи. Знаєте, з чого починалися реформи в Китаї? Ден Сяопін створив дрібні відділення державних банків у волостях країни. І держава через ці невеличкі філіали надавала кредити селянам-орендарям (в КНР досі немає приватної власності на аграрні землі). Інший приклад. У федеральних землях Німеччини державні банки надають комерційним банкам гарантії повернення коштів, у разі неповернення аграріями кредитів. І комерційні банки кредитують аграрний сектор, причому держава частину відсотків фінансує за свій рахунок.

— А у нас?

— У нас теж держава фінансує частину відсотків. Саме тому банки вкладають кошти в агросектор. Бо в ньому можна заробити більші відсотки. Їм цікаві великі обладнання з малими витратами, а не працювати з тисячами, а то й мільйонами селян. Це справа держави, як організувати доведення фінансів і здійснення контролю за їхньою видачею саме селянам, а не якимсь посередникам. Це є одним з напрямів подолання корупції, розкрадання бюджетних грошей, які мають дійти до селян. Але доходять вони лише до посередників, різних брокерів, які перепродують зерно. Бо вони мають контракти, тримають ринок. І тільки з ними, як правило, мають справу великі виробники сільгосппродукції.

— Але в Україні існують чималі площі земель, що перебувають у державній власності. Що з нею робити? Скажімо, передати в оренду? Та так, щоб цей процес був прозорий і поза корупційними схемами...

— Не думаю, що орендна форма є такою досконалою. Це така проміжна фаза переходу до приватної власності. Питання не в кількості земель, які використовуються. Я думаю не про те, щоб якомога більше земель включити в оборот. Бо це не означає підвищити якість і зменшити вартість продукції. Позаяк екстенсивне виробництво веде до збільшення затрат. Якщо ми хочемо конкурувати на міжнародних аграрних ринках, у тому числі й на європейському, ми повинні розвивати нетривіальні види продукту. Наприклад, збільшуємо випуск соняшникової олії, ріпаку, а вони нам одразу вводять квоти. А якщо ми їм дамо якісні полуниці, суниці, ще більш витончені продукти, то вони їх куплять і поза квотами. Візьмуть стільки, скільки запропонуємо. Тому інтенсивні форми і якісні підходи до господарювання дають прибутковість сільгоспвиробництву і гарантують розширення ринків нашої аграрної продукції в світі.

— А якщо подивитися на землю як на засіб виробництва. Які земельні реформи потрібно проводити в Україні в контексті євроінтеграції?

— Селянину треба надати право вибирати. Якщо він власник 3-4 гектарів землі сільгосппризначення, то він може здати її в оренду і працювати десь в іншому місці. А може й сам, чи об'єднавшись ще з декількома своїми сусідами, працювати на землі. Наприклад, створити ферму, вирощувати щось особливе. Чи, навіть, щось екзотичне. Це інтенсивна якісна форма. Треба таким людям, які мають невеликі шматки землі, надати фінансовий ресурс. Треба створити такі банки, фінансові установи, які б доносили маленькі фінансові потічки до аграрних підприємств і господарств. Щоб вони не прив'язувалися безальтернативно до

зернотрейдера чи постачальника палива, який ставить умови, що і як робити на землі.

Можливості вибирати створюють свободи для аграрія зі смаком робити обрану справу. А коли люди зі смаком працюють, у них виникають інновації, нові думки. Вони починають щось досліджувати, вдосконалювати. Скажімо, виходячи зі свого досвіду, придумати новий сорт сиру. Досвід Франції дуже показовий у цьому відношенні. Вони століттями культивували особливі специфічні виробництва. І плекають це, не руйнують. Для власника землі також важлива можливість без посередників постачати на ринки свою продукцію. Ось така ступінь фінансового забезпечення його прав, свобод вибору урізноманітнить форми використання землі.

«Ринок землі — це не самоціль, це не гарантія успіху...»

— А як організувати ринок землі? Бо земля — це товар і водночас засіб виробництва. На ваш погляд, якою має бути власність на землю?

— Перше зауваження. Ринок землі — це не самоціль, це не гарантія успіху. Бо земля — це не товар в елементарному розумінні. Це не послуга. Земля має свою ціну. Треба, щоб вона була реальною, щоб власник землі зміг її реалізувати: продати, або закласти. Але за певних умов. Не можна, щоб у земельний сектор прийшли просто спекулянти, які скуповуватимуть землю у тих, хто потребує грошей. Не можна продавати якісні земельні наділи особам, які не пов'язані з сільським господарством. Якщо земля стає власністю банкірів через те, що селянин-власник заклав цю землю, аби отримати кредит, то треба виписати тимчасовість перебування цієї земельної ділянки як застави, і механізм її по-

вернення в активне використання. Активне використання землі не повинно зупинятися навіть тоді, якщо арештована земельна ділянка. Це такі витончені елементи, особливості, які треба правильно прописати: необхідно запобігти зловживанням, спекуляціям, переведенню земель в несільськогосподарське використання.

— А яка роль держави в цьому?

— Повна! Здійснювати державний контроль. Держава без землі не існує. Без території нема країни, немає держави. Тобто, кордони, межі, розподіл, використання того, що є під нашими ногами — це є однією з важливих прямих функцій держави. Це не система комерційного саморегулювання. Сільське господарство — це комерційне саморегулювання, а оборот землі — ні. Треба прописати всі можливі обставини переходу права власності

таким чином, щоб вони не заважали використанню землі, не зупиняли використання земель у прямому призначенні. Це чітко врегульовано в державах з малими земельними ресурсами. Наприклад, у гірських країнах: Італії, Швейцарії, Австрії. В них усі особливості використання земель ретельно прописані і дуже жорстко контролюються.

— **А якщо порівняти з багатими на земельні ресурси країнами: Сполученими Штатами, Францією. Який досвід щодо землевпорядкування можна запозичити у них?**

— У 95-96 роках, коли у нас починалися реформи, мені у Франції сказали: без аграрного банку ви сільське господарство не піднімете. У нас досі немає системного аграрного банку, який би централізовано керувався і в усіх районах країни мав би свої відділення, працював безпосередньо з селянами, господарствами. Якщо гроші даються або адміністраціям, або комерційним банкам, ви не відслідкуєте, за який реальний відсоток надається кредит. Якби це був аграрний банк, контрольований державою, то можна було би провести аудит і проконтролювати правомірність розподілення грошей і відповідним чином відреагувати. А так, я впевнений, половина грошей розходиться по кишнях...

— **Якщо повернутися до теми землевпорядкування. Не так давно був створений і ліквідований земельний банк. Чи потрібна така Україні інституція?**

— Я повторюся — важливим є аграрний банк, який обслуговує виробництво, а не обіг землі. Для того, щоб був, як я вже говорив, обмежений чітко контрольований обіг землі, спеціальний земельний банк не потрібен. Тому що земля виступає ресурсом в елементарних фінансових, торговельних операціях. Наприклад, в містах, коли відбуваються якісь кредитні операції, фігурують нерухомість, земельні ділянки. Ніхто ж не каже,

давайте створимо земельний банк, який керуватиме у Києві земельними фондами на території міста. Це безглуздя. На мій погляд, спеціальним призначенням такого земельного банку було заробляння грошей на операціях із землею, або вилучення земель із власності на користь третіх осіб або самого банку.

Коли на Заході кажуть: у нас є земельний банк, то вони розглядають його не як кредитну установу, а як певний земельний фонд. Це такий не активний, а пасивний банк. Наприклад, як той же Фонд державного майна. Він контролює державну власність, перехід, правомірність переходу в інші форми власності. Відстоює інтереси, виступає адвокатом держави під час можливих суперечок тощо. Так і земельний фонд мав би виступати регулятором, суб'єктом відносин, контролю, правомірності рішень. Запобігати гігантоманії, захопленню окремих територій. В принципі, у нас вже є така державна установа, на яку покладені зазначені функції, і створення якогось специфічного земельного банку в нашій державі є надуманим. Це прокомерційна ідея, яка досі нічого не принесла, певен, і не принесе користі державі.

— **В європейських країнах максимальні земельні ділянки не перевищують 300-500 га. Як протистояти гігантоманії, створенню в Україні отаких латифундій?**

— Обмеження площ земельних володінь — це вимога часу. Коли в європейських країнах прийшли до певного розуміння, що не може в одній галузі, скажімо, вугільній, енергетичній, літакобудуванні, аграрній, приватна компанія тримати 30% ринку. Наприклад, того ж зерна. І не лише з точки зору монопольних прав, а просто з точки зору володіння. Тому що можна не зловживати позиціями на ринку, але володіючи більшістю шахт, електростанцій чи ферм, диктувати уряду правила гри, вимагаючи дій в інтересах конкретної компанії. Ось, як у нас у вугільній промисло-

вості відбувається, коли кажуть: у нас збиткове вугілля, давайте нам 10 млрд на шахти.

Обмеження за величиною земельного володіння має стати нормою життя і в нашому суспільстві. Щоб більша кількість людей мала можливість господарювати, а не батрачити. Хоча вже створилося оце лоббі, величезна така машина латифундистів разом з аграрними посередниками і переробниками, які володіють сьогодні величезним ресурсом. Там вже є багато навіть мільярдерів. Бо в агросекторі швидше стають мільярдерами, ніж в промисловості. До речі, це показує величезну ренту, яка є у сільському господарстві, і яка не реалізується. Дуже вигідним є використання такого масштабу за мізерних витрат. Бо витрати на оплату праці незначні, плюс значні дотації з бюджету, які стають прямими прибутками таких великих компаній. Також різниця у цінах. Селяни не можуть гідно жити через низькі закупівельні ціни на сировину, яку вони продають. А в містах, навпаки, високі роздрібні ціни на харчі для споживачів.

— **При створенні ринку землі виникає ще й інша небезпека — скупівля земель іноземцями. І не треба нічого завойовувати: просто прийшов і купив. Як цьому протистояти?**

— Справа навіть не у володінні, а у розпоряджанні. Бо земля може і не належати іноземцям, але вони її можуть орендувати тощо. Тому такі обмеження, прописані на законодавчому рівні, мають бути дуже суворими.

— **А в яких країнах є таке, якщо так можна сказати, патріотично-зорієнтоване земельне законодавство?**

— Найбільш яскраві такі приклади у малоземельних країнах. Та ж Швеція. У них дрібні фермерські господарства домінують. У них немає великих земельних ділянок. Бо великі земельні ділянки — це ще не привід для того, щоб створювати великі господарства.

«Ми самі мусимо визначитися, які галузі розвивати»

— **Давайте поглянемо у майбутнє, криза, яку переживає наша країна, мине...**

— Можна я додам, ось ви говорите про кризу, а сільське господарство зараз не переживає кризу. Цікаве явище? Пригадайте, зростання після тривалої кризи в аграрному секторі (і в рослинництві, і у тваринництві) розпочалося у 2006-2007 рр. А у промисловості справи на краще пішли у 2000-му. Є така цікава закономірність, що кризи у сільському господарстві є більш тривалими, ніж у промисловості. Але за не кризового розвитку сільського господарства і періоди підйому в агросекторі більш тривалі, ніж у промисловості. Тобто, сільське господарство завжди із запізненням виходить із криз, але й падати починає пізніше на декілька років. Отака цікава тенденція. Тому, коли говорять, що сільське господарство зростає, а промисловість падає, і тому треба вкладати в сільське господарство, це трохи штучний підхід. Промисловість дає все. І засоби виробництва, і технології, і продуктивність праці...

— **А падіння курсу гривні позначиться на сільському господарстві?**

— Звичайно. Падіння гривні — це зменшення платоспроможності споживачів. У першу чергу населення. Ми вже не перший раз переживаємо таку кризу падіння платоспроможності населення через купівельну спроможність самої гривні. І село це із запізненням, але відчує. Цього року контракти ще виконуються. Наступного — контракти оптового посередника будуть меншими. Тому у сільському господарстві років за два почнеться

зменшення виробництва. Це, якщо всі процеси відбуватимуться лінійно, і не буде якихось сплесків поза тенденціями внутрішньої економіки. Таких, скажімо, як колосальне об'єднання європейського й українського виробництва — спільні підприємства, переробні комплекси, щось таке особливе, ударне. А якщо ми будемо збільшувати обсяги сільгоспвиробництва назовні (тому що тут криза і звужується ринок), це дуже погано позначиться на розвитку економіки. Бо люди, отримуючи зарплату, все витратять на харчі, і нічого не залишатиметься для інвестицій, депозитів, послуг, розвитку, інновацій. Без інвестицій економіка, суспільство — все деградує, якщо продукція аграрного комплексу буде дорогою. Це — макроекономічна проблема.

— **Вже доволі тривалий час говорять про своєрідний план Маршалла для України. Наскільки це реально?**

— Основним завданням плану Маршалла було економічне сприяння країнам, які постраждали під час Другої світової війни. Зокрема, більше допомоги отримували ті, в кого був гірший платіжний і торговельний баланс. У нас фактично те ж саме. Нам потрібне нове обладнання, у багатьох випадках, для підтримки гривні і самої економіки — сировина і харчі. Але потрібні проекти!

— **Тобто українці повинні пропонувати проекти?**

— Абсолютно! Хтось має за нас думати? Не нам повинні, а ми самі мусимо визначитися, які галузі розвивати. Під час реалізації плану Маршалла саме англійці, францу-

зи, німці казали, які підприємства вони хочуть побудувати. Якщо в нас будуть одні розмови про відбудову Донбасу, реструктуризацію енергетики, перехід на інші види палива, то ніякого плану Маршалла у нас не буде. Ми маємо показати фаховість, стратегічне розуміння, цілеспрямованість, узгодженість спільних дій. Потрібно визначитися у пріоритетах і приймати жорсткі рішення. І ще хочу додати. У плану Маршалла була й політична складова. Країни, які отримували допомогу, консолідувалися в антисталінський блок, який згодом перетворився у НАТО. Зараз ми хочемо увійти у міжнародне європейське співтовариство навіть не розуміючи, що це буде серйозне політичне об'єднання. Звісно, якщо ми набудемо членства ЄС. Економіка обов'язково має бути підґрунтям для такого об'єднання.

— **Тож який рецепт одужання економіки від Ланового?**

— Треба починати з виборів. Якщо вибори олігархічні, до парламенту проходять люди, які потім там не працюють і не хочуть вносити ніякого конструктиву. Цей парламент нічого нам нового не покаже. Ми вже маємо уряд, який працює за старими схемами...

— **А роль президента в цій ситуації?**

— Президент повинен бути ініціатором нових процесів в суспільстві: духовного, інтелектуального, технологічного розвитку. Має спілкуватися з інтелектуалами, аналітиками, виступати ініціатором інновацій. І це широке питання: створення інфраструктури інформації, необхідних свобод, обмеження втручання олігархів тощо. Без впровадження новітніх ідей, все так і залишиться на рівні розмов.

— **Дякую за відверте спілкування.**

Розмову вів
Андрій МИХАЙЛИК